

יתרונות דתיים וחוויתיים של „סדר העבודה“ על פני העבודה ההיסטורית במקדש

לא בכדי אמרנו: מעין אותה חוויה, שכן יש הבדלים ראויים לציון בין חווית היחיד (ביום הכיפורים) דאז לבין חוויתו כיום, בכל הקשור לענייני העבודה. אמנם, לאחרונה הפנה א' אדרת תשומת לב לכך, שכבר בימי בית שני נעשו תמורות מהותיות מסוימות בטקסי יום הכיפורים שבמקדש, על מנת להעצים את חווית היום עבור הצבור שהתכנס ביום זה בחצרות בית המקדש²⁹. ואולם, עיון בהבדלים שבין חווית היחיד בימי הבית לבין החוויה המתאפשרת על ידי סדר העבודה למתפלל בהווה יגלה, שמבחינות מסוימות מצוי המתפלל בן זמננו בעמדת יתרון לעומת יהודי, שחי בתקופת הבית³⁰. במה דברים אמורים?

ראשית, בזמן שבית המקדש היה קיים, יכול לזכות בחוויה הדתית המיוחדת של יום הכיפורים רק מי שנכח אישית בבית המקדש בזמן עבודת הכהן הגדול: „והכהנים והעם אשר בעזרה היו כורעים וכו'“. ממילא, רוב העם היהודי, בין בחו"ל ובין בארץ ישראל, לא היה שותף כלל לאותה חוויה. עבורו היה יום הכיפורים יום של איסורים רבים, יום עינוי נפש ללא כל תוכן טקסי מרומם. וסימנך: מה היה קורה בירושלים ביום הכיפורים בימי בית שני? – „בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות: בחור, שא נא עיניך, וראה, מה אתה בורר לך“ (משנה, סוף מסכת תענית). לא במקדש היו בנות העיר ובחוריה, אלא בכרמים... ואם כך הדבר בירושלים, על אחת כמה וכמה בשאר ערי ישראל, ואין צריך לומר בגולה. בהיעדר מימד טקסי פוזיטיבי לא יכול היה יום הכיפורים להתאפיין כיום המהווה חוויה דתית מיוחדת.

יצירת „סדר העבודה“ והפיכתו לחלק אינטגרלי מאירועי היום עבור כל יהודי גררו ממילא שיפור עצום ברמת המעורבות הטקסית והחוויתית של כל בני העם באשר הם בעבודת יום הכיפורים. כביכול, נתרחבה העזרה וקלטה לתוכה את כל קהל ישראל³¹.

שנית, בבית המקדש הכהן הגדול הוא שביצע את עבודת היום כולה, והאלפים, אשר זכו להצטופף אותו יום בעזרה, לא היו צופים במלאכת הקודש, אשר נעשתה על-ידי הכהן כנציגם וכשליחם. אכן, שלוש פעמים משך היום כרעו ונפלו על פניהם ואמרו „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד“, אבל מלבד זאת לא היה להם כל חלק אקטיבי, ובפאסיביות גמורה תלו את עיניהם במעשי הכהן³².

לא כן מתפללי בית הכנסת בהווה. אמנם, במובן מסוים ניתן לראות בש"צ את ממלא מקום הכהן הגדול, „מסדר סדר העבודה“, ואת הציבור כממלאים תפקיד אנלוגי לזה של העם אשר בעזרה. אולם, מעורבות הציבור ב'סדר העבודה' רבה לאין שיעור ממעורבות הקהל שבמקדש: אין הציבור כיום מאזין פאסיבי לקריאת הש"צ, אלא אומר הוא פיוט „אמיץ כח" שורה בשורה במקביל לחזן. ועוד: בקטעים מרכזיים הציבור שותף כצד באנטיפון המושר בפה מלא, כגון ב„הזאות" הכהן הגדול בבית קודש הקודשים, או שותף הוא עמו בהתנגנות עזה ומעוררת, כגון באמירת „והכהנים והעם אשר בעזרה וכו'". בעניין זה לא דק בעל „הט"ז – מגן אברהם“, כשבא להצדיק את המנהג הרווח, שלפיו בעת אמירת „חטאו עוו פשעו עמך בני ישראל" מכים ציבור המתפללים על לבם „כדרך שעושין באמרם 'אשמנו'". כזכור, הסביר „בעל הט"ז" מנהג זה בהזדהות הדרמטית שבין ציבור ההווה לבין עם ישראל שבעזרה מקדם:

אנו מדמין עצמינו כאילו אנחנו אותן בית ישראל ומתחרטים על עוונותינו. ושפיר עבדו אותן המכים על לבם, כדרך שעושין באמרם 'אשמנו'.³³

אולם בבית המקדש לא עשו כלל קהל הנוכחים כן, ואף לא הוציאו כל הגה מפיהם בעת הוידוי, שהרי „חטאו עוו פשעו וכו'“ נאמר על-ידי הכהן הגדול, ורק על ידו, בשעה שסמך ידו על פר העם טרם שחיטת קרבן זה. לעם לא היה באותה שעה אלא תפקיד של צפיה פאסיבית. כלומר, על ידי ההשתתפות בשחזור הדרמטי של עבודת יום הכיפורים הציבור בהווה מגיע לרמת מעורבות פעילה, אינטנסיבית ומקפת יותר ממה שאפיין בעבר ההיסטורי את אלו שנכחו בפועל בחצר בית המקדש ביום הצום הגדול.

שלישית, הקהל, אשר צבא בעזרה בשעת עבודת יום הכיפורים, היה עד – אם תפס עמדת תצפית נוחה – לחלקים ניכרים מפעולות הכהן הגדול, אשר התנהלו בעזרה. אבל חלקים אחרים נעלמו מעיני הקהל, ובהם מן הדרמטיים ורוויי המתח הדתי שבכל מעשי היום – הכניסה מבעד לפרכת אל בית קודש הקודשים תוך שימת הקטרת על הגחלים ומילוי הדביר עשן; הבאת דם הפר ודם השעיר והזאתם אחת כלפי מעלה ושבע כלפי מטה; ובהמשך, חיטוי המזבח הפנימי תוך „כפרה על הקודש מטומאות בני ישראל“. העומדים בחוץ שיערו, אמנם, שפעולות פנימיות וכמוסות אלו מתבצעות, בעוד הם ממתינים בחרדה לא מועטת בחצר המקדש³⁴, אולם נמנע מהם להיות שותפים, ולו בנוכחות פאסיבית בלבד, למהלך האירועים הללו, שבמוקד קדושת הבית הגדול והנורא שנכחו עמדו.

לא כן המתפלל בבית הכנסת שבהווה. כשם שהוא שותף לשחזור עבודותיו החיצוניות של הכהן הגדול, כך הוא שותף לעבודותיו הפנימיות. כשנכנס הכהן למקדש, אוחו בידו מחתה וקטורת, ומסלק את הפרכת להיכנס „בין שדיים“ – נכנס המתפלל עמו, והדביר מתמלא בעשן הקטרת; וכשיוצא הכהן ליטול מיד הממרס את דם הפר נלווה המתפלל לצעדיו. עם שוב הכהן אל קודש הקודשים שבים עמו גם המתפללים – ובהזאה (אחת כלפי מעלה, כלפי האפלולית רווית נוכחות הוי"ה ושבע כלפי מטה) משתתף קהל בית הכנסת השתתפות אקטיבית במיוחד באנטיפון קצוב עם שליח הציבור. נמצאת אומר, שחווית ה„מגע“ של קהל ההווה עם הקודש הנאדר הכמוס בבית קודש הקודשים, ועם מעשי הכהן הגדול בפני אותה נוכחות, גדולה לאין שיעור ממדת החוויה של אלו, אשר המתונו בסבלנות בשמש הלוהטת בעזרת המקדש ההיסטורית, בשעה שפעל הכהן את פעולותיו בקודש פנימה.

ורביעית, בזמן שבית המקדש היה קיים, היה הכהן הגדול מתפלל „על העם“ תפילה מיוחדת, בעת שעסק במלאכות הפנימיות. לתפילה זאת, שנערכה בשעת אירועי-שיא במפגש בין הכהן לבין הוי"ה יוחסו, כפי הנראה, ערך ותוקף מיוחדים. דא עקא, שהעם לא שמע כלל את תפילת הכהן, ולא יכול אלא לקוות ולהאמין, שהכהן מבקש את הראוי והנחוץ לכלל באופן המועיל ביותר. לקהל של היום יתרון ברור גם בעניין זה: לא זו בלבד שהקהל כולו שותף לאמירת התפילה, אלא נוסח התפילה הותאם לצרכיו ולמאוייו. וכלשון הט"ז: